

Harald Beyer Broch

Håndball er ingen frøkensport

Antropologiske perspektiv på aldersbestemt håndball for gutter og jenter

Bakgrunn

I løpet av de siste 6 - 7 år, har jeg vært involvert i barnehåndball, som forelder, hjelpetrener og lagleder for både jente- og guttespillere. Siden jeg allikevel tilbrakte mye tid i og rundt håndballhaller tenkte jeg det kunne være interessant å se hvordan antropologisk innsikt kunne gjøres relevant i forståelsen av barneidrett. Tidligere har jeg blant annet arbeidet med barns oppvekst, utvikling av kjønnsroller og livsbetingelser på Bonerate i Indonesia (Broch 1990).

Etter hvert som jeg fulgte de små håndballspillerne ble jeg interessert i deres sosiale samhandling på trening, under kamper og i utenom sportslige sammenhenger, og et lite forskningsprosjekt tok form. Det syntes som om gutter og jenter fikk forskjellig behandling og ganske ulike kommentarer både fra trenere og publikum, som stort sett bestod av deres og andre håndballspilleres foreldre. Jeg ble også slått av tilsynelatende markante forskjeller i gutter og jenters atferd både under og etter kamp og trening. Det kunne se ut som om barna, gjennom håndballen, lærte atferdsmønstre og måter å se seg selv på, som kanskje spesielt for jentenes del bryter med mange mer "tradisjonelt norske" kjønnsrolle-forventninger. Da interessen var vakt, begynte jeg å skrive notater fra trening og konkurranser; jeg snakket med barna om deres erfaringer og hadde mange uformelle samtaler med foreldre om deres barns engasjement i sport ol. Planen er å få et bilde av "håndballkulturen" representert ved barn av begge kjønn i alderen fra ca. 8-16 år. Det er for øvrig vanlig å sette grensen mellom barne- og ungdomsidrett ved 16 år, noe som f.eks.

gjenspeiles i NIFs definisjon av barneidrett (Aasen og Ingebrigtsen 1987, Ingvaldsen 1987). Etter hvert som materialet vokser, åpner det seg flere interessante problemstillinger, f.eks. relatert til hvem som fortsetter med håndball utover barndomsalder og hvorfor så mange slutter. Andre spørsmål knytter seg til identitet og kjønnsroller.

En foreløpig arbeidshypotese er at jenter lærer nye rolleløsninger og mønstre i hvordan de bør håndtere aggresjon; hvordan de skal forholde seg til venner og dem de liker mindre godt; hvordan de betrakter sin kropp og fysiske utvikling; hvordan de skal takle forventningspress enten det er selvtilskrevet eller stammer fra andre osv. Det kan virke som mange stereotypisk definert "gutteaktige" atferdstrekk vurderes positivt og ønskelige i håndballsammenheng både av trenere og av de litt eldre jentene (over 12 år). Hva så med guttene? Sammenlikning mellom gutter og jenter viser, ikke så overraskende, at barna bringer med seg kjønnsrollebetinget atferd til sportslige aktiviteter. Mye av det barna lærer og oppfordres til å gjøre i håndballsammenheng er det samme, grunnprinsippene i treningen ligger fast. Men de fleste trenere og ledere tar det for gitt at jenter og gutter kan og bør behandles litt forskjellig. Kritik og ros må f.eks. tilpasses både barnas alder og kjønn. Her har vi også et innebygget paradoks som er viktig men ikke tas opp her: mye barneidrett synes å premiere og selektere barn som kommer tidlig i puberteten eller de som er tidlig fysisk og psykisk utviklet (Ingvaldsen 1987:91).

Det er også interessant at på samme måte som noen jenter har mannlige håndballidoler (i tillegg til kvinnelige sportsidoler) så har også gutter (11-12 år) forbilder hentet fra det norske kvinnelandslaget. Flere gutter uttrykte f.eks. en målsetning om å bli like gode kantspillere som Kristine Duvholdt. Lagkameratene oppfattet ikke det som et upassende ønske, men kom med kommentarer som: "Ja hun er god, da må du jammen trene mye" (at gutter skulle ha og innrømme at de hadde kvinnelige sportsidoler var utenkelig da jeg selv drev med idrett for 30 år siden).

Innledning

Mange antropologiske studier av barn, sosialisering og kjønnsrolleetablering preges av forskjellige former for grov generalisering. Det kan være nødvendig for å få frem de mer typiske trekk ved den problemstilling eller den gruppen det fokuseres på. Men overdrevet generalisering kan lett føre til at det konstrueres en homogenitet

som kan være analytisk enkel og elegant, men ikke reell. Altfor ofte fremstilles barn og barndom uten at det redegjøres godt nok for hvilken alder de observerte barn eller barneinformantene har - barn av forskjellig alder behandles under ett. Jeg påpeker dette fordi vi alle vet hvor hurtig barn forandrer seg i løpet av deres første leveår. Til tross for dette velger flere antropologer å la være å anvende et utviklingsrelatert perspektiv i barneforskning.

Et annet forunderlig trekk i mye av litteraturen om barn, er de rigide analytiske skillene som trekkes mellom gutter og jenter, også av forskere som ikke analyserer sine data med referanse til adskilte gutte- og jentekulturer. Den amerikanske sosiologen Barry Thorne advarer mot overdreven vektlegging av forskjellene mellom gutter og jenter i deres tidlige kjønnsrolleetablering. Hun påpeker og viser gjennom empiriske eksempler at det er like store forskjeller i verdier og væremåter innen hvert kjønns kategori, som det er mellom kategoriene (Thorne 1993). Når Thorne nå har dokumentert dette forholdet, bør det få konsekvenser for hvordan samfunnsvitene beskriver og analyserer barns kjønnsrolle etablering og atferd både på et spesifikt og et generelt nivå.

Til tross for at jeg har dette som et underliggende premiss, at gutter og jenter, sosialt sett, er relativt like, finner jeg det hensiktsmessig å dikotomisere gutter og jenter når jeg presenterer de unge håndballspillerne. Dette er fordi barna, når de begynner på håndballskolen som 7-8 åringer, oppfatter seg selv også i lys av kjønns kategorier. Foreldre og trenere har også en kjønn oppfatning av sine og andres barn. De har kjønnsrelaterte oppfatninger om hvordan trening og læring bør og må tilpasses barnespillerne for å påvirke gutter og jenters selvoppfatning og deres oppfatning og behandling av medspillere. Dette utgangspunktet får konsekvenser for hvordan barna oppfatter håndball som en aktivitet.

I denne korte presentasjonen tas det lite hensyn til den rolle de konkrete individene spiller for lag og gruppedynamik. Dette er forhold jeg vil gå mer inn på i en fremtidig mer omfattende analyse av barnehåndball. Noe av det analytisk mest interessante er forholdet mellom de konkrete individers egenart og det generaliseringsnivå som benyttes for å tolke og forstå atferd i kollektive kontekster. Vi vet at hverken gutter eller jenter utgjør homogene grupper. Allikevel er gruppene overordnede referansepunkt for atferd. Barna vurderer seg selv i henhold til deres oppfatning om hva gutter og jenter er og hva de kan gjøre. Foreldre og trenere tolker også hvert barns væremåte ut i fra slike modeller, men sammenfallet mellom barnas og de voksnes syn på hva som er ønskelig og tillatt atferd kan variere.

Mens jeg tenkte på hvordan jeg skulle presentere denne foreløpige undersøkelsen, kom jeg over en artikkel av Ommundsen i tidsskriftet *Barn* (1993): "Mestring, motivasjon og læring hos barn og unge i kroppsøving og idrett - et sosialt og sosialt-kognitivt perspektiv". Ommundsens artikkel er interessant og verdifull, men da jeg ville anvende hans hypotese i den aktuelle sammenheng ble den utilfredstillende. Den ble vanskelig å benytte fordi det tas for lite hensyn til alder og kjønn. Ommundsens argumentasjon blir kanskje for elegant strukturert til å passe godt nok til den innsamlete håndballempirien. Han hevder at det er to grunnleggende motiv som ligger til grunn for barns idrettsengasjement. Det er a) lærings-/oppgave-orientering og b) prestasjons-orientering (dvs. trangen til å være/bli best). Hvilket av disse målperspektiver som motiverer barnas idrettsengasjement får stor betydning for hvordan barna konstruerer sine selvbilder. Ommundsen evaluerer de to motivasjonsformene mot hverandre og finner at det er lærings-/oppgave-orienteringen som er å foretrekke, det er den foreldre og trenere bør stimulere og bygge på. En mer konkurranserettet motivasjon har han mindre til overs for fordi den gir barna forholdsvis få motiver for trening og lagarbeid. Når motivasjonen i første rekke bygger på ønsket om å være best tenderer barna til å gi seg med idrett når deres posisjon som "stjerne" eller overlegen spiller trues. Når jeg nå går til de unge håndballspillerne jeg har fulgt i 6-7 år, blir denne modellen for enkel, selv om deler av den er nyttig og opplagt anvendbar.

Rekruttering og motivasjon i barnehåndball

I den settingen jeg har observert barna rekrutteres de fleste til stedets lokale håndballskole når de er mellom 7 og 9 år. Hvorfor velger de håndball? Årsakene synes å være de samme for gutter og jenter. Håndball er primært en innendørs (vinter) sport. Noen hevder at alle de sneløse vintrene gjennom 80- og begynnelsen av 90-årene er blant de faktorene som kan forklare hvorfor denne idretten er blitt så populær. Fordi skiløping og andre friluftsvinteridretter ble vanskeliggjort, ble mange barn trukket mot hallidretter som håndball. Videre er det opplagt at landslagets suksess, spesielt på dame siden i denne perioden bidro til øket popularitet for håndball. På det lokale plan er det også andre organiserte fritidstilbud for barn i denne aldersgruppen. Men hverken fotball (for jenter), friidrett, karate, dans, turn, speider- bevegelsen eller skolemusikken har kunnet konkurrere med håndball i popularitet i denne "bygda". Håndball har vært "inn". Selv om mange barn har kombinert håndballen med andre aktiviteter følte mange seg utenfor om de ikke begynte på "håndballen". (Det bør allikevel tilføyes at fotball og håndball har

hatt relativt lik popularitet blant guttene og også mange av jentene har kombinert håndball og fotball.)

Før barna begynner på sin første idrett undersøker de hvilke andre barn, i klassen eller nabolaget, som har tenkt å begynne, eller sier de skal begynne. Dette har stor betydning for 7-10-åringene når de bestemmer hvilken fritidsaktivitet de skal velge. På og utenfor skolen konkurrerer mange av barna om de mest populære's gunst og oppmerksomhet. De vil gjerne være bestevenn med de populære. Selv om mange barn ikke har utviklet tette dyadiske relasjoner, håper mange av dem at om de er i nærheten av de populære, så kan kanskje et vennskap utvikle seg. Det gir i alle fald en viss tilfredsstillelse å være nær de toneangivende og populære barna i miljøet. Det er viktig å ikke være venneløs og utenfor. Allerede i første klasse snakkes det mye håndball på skolen, om erfaringer relatert til idretten. Mange barn har søsken som spiller, og det er nok av eldre barn som kan tjene som håndballforbilder i lokalmiljøet. En del foreldre mener også det må være bra å delta i en lagidrett og påvirker barna sine til å prøve seg.

Når barna forteller hvorfor de har lyst til å spille håndball, eller litt eldre barn (12-14) forklarer hvorfor de begynte å spille, fremhever de hverken ønsket om å lære eller brilliere, som motivasjon for å begynne. Dette samsvarer i vesentlig grad med hva en kan observere på håndball-skolen og de to første årene barna spiller på ordentlig som 9 og 10-åringene. Håndballhallen er fylt av barn, mange med dårlig koordinerte bevegelser, fysisk lite utviklet og en må lete etter ganske godt skjulte balltalenter hos de fleste.

De første årene barna holder på med håndballøvelser og håndball synes de stort sett å ignorere forskjellene i hverandres dyktighet. De er ikke spesielt prestasjonsorientert. Når de begynner å spille kamper er de fleste heller ikke spesielt opptatt av om de taper eller vinner. De legger mest vekt på sosial lek, hvordan omgangstonen er og hvordan de blir behandlet av de andre jentene eller guttene på laget. Selv om de er mindre opptatt av hvordan de selv oppfører seg vis a vis medspillerne, er de svært opptatt av at rettferdigheten råder. Det vil si at alle på laget får spille like mye, at alle får ros og ris, og at det deles på de mest attraktive posisjonene på banen.

Det er vennskap, det å være sammen med populære jevnaldrende og sosial lek som synes å motivere barna til å begynne med håndball. Det er også her det viktigste motivasjonsgrunnlaget ligger for fortsatt deltakelse, i alle fald de tre, fire første årene. Vennskapet barna søker har fortsatt den karakter at det vurderes etter hva (beste)vennen vil gjøre for meg (Broch 1992:172, Dickens & Perlman 1981), og

spesielt jentene søker dyadiske venninnerelasjoner basert på lojalitet og ekskludering av andre. Om ikke alle føler seg utvalgt til å få være bestevenn med de mest populære er vennskapsdimensjonen allikevel viktig, også for 7-11-åringene. Vennskap har en sosial dimensjon som demonstreres offentlig, f.eks. under håndballkamper. For barn i denne aldersgruppen er vennskap knyttet like mye til det å ha venner som det å være venner. Venner gjør ting sammen. Samværet symboliserer vennskap, selv om det sier lite om kvaliteten i relasjonen (James 1993). Det er viktig både for selvfølelsen og selvpresentasjon å kunne vise andre at en er medlem av en vennekrets og ikke sosialt isolert.

Rangering og laghierarki

Gradvis skjer det en endring i motivasjonsregisteret for deltakelse i håndballaktiviteten. Vennskap og ønsket om nærhet til jevnaldrende er der fortsatt, men det vokser frem en økende trang til om ikke nødvendigvis å være best, så i alle fald ikke å være blant de dårligste, å bli vurdert som talentløs. Dyktighet og ekshibisjonisme blir i større grad en del av motiveringen. Små misshagsytringer er ikke uvanlige når 10-11-åringene er på banen. En medspiller kritiseres for en dårlig pasning eller keeperen gjøres ansvarlig for et kjempetap. 10-12-åringene, gutter og jenter har ofte sin egen oppfatning av hvem som er best og vurderer dette ofte annerledes enn de voksne, foreldre og trenere. Derfor kan det være uenighet mellom trener og barn om hvem som er lagets "stjerne" og hvem som spiller best eller gjør mest nytte i forsvar. Både jenter og gutter i denne aldersgruppen har en klar tendens til ikke å oppfatte eller overse kvalitetene til de litt reserverte, beskjedne eller de upopulære medspillerne. Det er vanligvis først når barna blir 13-14 år at de plutselig oppdager, eller finner det mulig å uttrykke at de misliker en spiller på laget fordi hun eller han er et uvennlig beist og samtidig klarer å innrømme at f.eks. råtassen er en god spiller. En spiller som er nyttig for laget.

De fleste foreldre og trenere tar det for gitt at gutter og jenter i 10 - 14 års alderen har kjønntypiske atferdsmønstre. Det betyr ikke at de ikke er klar over at gutter og jenter gjør mange ting på samme måte, men de har en tendens til å tolke barnas atferd på bakgrunn av deres kjønn. Når vi snakker med barn og overhører deres samtaler er det ingen markert forskjell i hvordan de bedømmer sine lagkamerater. Allikevel er det en tendens til at de oppfører seg forskjellig på banen, spesielt i konkurranse og kampsituasjoner. Gutter synes f.eks. oftere å forsøke å skåre mål når de er i god posisjon foran motstandernes mål enn det jenter gjør. Det må

understrekes at dette bare er en tendens. Noen gutter er redde for å forsøke, redde for å gå i nærkamp med motstandernes forsvarere. Motsatt er noen jenter like egoistiske som de mest dominante guttene på banen. Det interessante er at jentene kritiserer sine medspillere mye røffere etter kampene enn guttene har for vane. Når en jente ikke sentrer ballen til en av lagets populære spillere blir hun ofte kritisert av medspillerne. Dette skjer selv om den, la oss si moderat populære jenta som ikke sender ballen videre, skulle skåre. Når det gjelder de dominante, populære jentene, spiller det mindre rolle om de skårer eller bommer. Det skal mye til for å true deres posisjon blant venninnene på laget. Etter noen kamper utvikler flere av jentene en slags scene-skrekk, de sørger for å sentre til lagets små "stjerner" så snart de tror et angrep er i avslutningsfasen. Denne trenden utvikler seg videre til tross for laglederens og trenerens råd og beskjeder om at den som er i skåringsposisjon må prøve å avslutte selv.

For jenter i 9-12-års alderen er det karakteristisk med en dyadisk spillestil. Jentene bestemmer seg på forhånd til å la være å sentre til enkelte medspillere. Denne strategien blir mer og mer tydelig jo nærmere motstandernes mål spillet fører dem. De holder fast på avtalen, samme hva som skjer, uavhengig av ferdighetene til den/de som utelukkes og utviklingen av kampen. Vi får et bestevenninespill som gir lite rom for å inkorporere andre. Jentene bekrefter deres selvkonstruerte laghierarki gjennom spillet, noe som ofte står i motsetning til trenere og laglederens instruksjoner. Slike mønstre må "avlæres" eller korrigeres mener trenerne, men det lykkes ofte ikke før jentene blir 13-14 år. Flere trenere (menn og kvinner) opplever sterk frustrasjon fordi noen av jentene på laget ikke tør eller vil ta initiativ under håndballkamper. De prøver ikke å skyte når de har muligheten, (de vurderer sjansen til å skåre mål som minimal) og er uvillige til å vise sine ferdigheter enten det er spesielle skudd eller finter. Samme hvor mye treneren oppfordrer enkelte spillere til å gjøre det hun vet de kan, det de har klart utallige ganger på trening, nytter det ikke. Mange av jentene mangler selvsikkerhet og nødvendig trygghet til å stå frem. Når de en sjelden gang allikevel tar mot til seg, gjerne etter press fra treneren, ender det ofte med selv-opplevd fiasko. Fra trenerens side kan forsøket fortone seg annerledes, skuddet var bra, det ble endelig tatt et riktig initiativ, eller motstanderens keeper gjorde en kjemperedning. Men den ulykkelige spilleren roper gjerne til treneren som presset frem initiativet: "Hva var det jeg sa? Jeg får det ikke til, jeg klarer det ikke". Om det skulle skje at jenta skårer mål i en slik situasjon får det få øyeblikkelige konsekvenser. Alt synes å være ved det gamle. Det kan gå lang tid, gjerne flere kamper før hun prøver seg på nytt. Jentene som har slik scene-skrekk forklarer det slik: "Jeg er ikke flink nok til dette". Lagvenninnene gir indirekte tilslutning til en slik forståelsesramme, det er de som kontrollerer situasjonen. De kan fort få en internt lavt rangert eller mindre populær spiller, som et øyeblikk jubler

over sitt sjeldne mål, ned på bakken der de mener hun hører hjemme. "OK, du skåret, men fy faen så dum du så ut da du utførte den frosken" osv.

Det må tilføyes i denne sammenheng at trenerne ofte har like store problem med å takle de dominante spillerne på laget. Heller ikke her kommer de langt med sine argumenter om at håndball er lagspill. De dominante, lagets internt "oppnevnte" ledere mangler ikke selvsikkerhet på banen. De forsøker å skåre fra alle vinkler, mulige og umulige posisjoner. Deres egoisme stenger for å oppfatte eller se om andre er i bedre posisjon enn dem selv. Allikevel er disse lagets "helter", det er de som skårer flest mål. Det kommenteres sjelden at disse jentene kanskje fikk 5, 6 mål på 25 eller 30 forsøk, mens en av de mindre populære prøvde seg to ganger og skåret begge gangene.

Når jentene som er plassert lavt i hierarkiet skårer, tilskrives resultatet ren og skjær flaks. Når de dominante spillerne sender ballen i mål, er det en demonstrasjon av vilje og dyktighet. Om noen av jentene skulle mene noe annet, er det allikevel usannsynlig at kritikk rettes åpent mot lagets "stjerner". Det står for mye på spill, den som kritiserer dominante spillere risikerer å bli frosset ut. Det er ikke alltid trenere forstår det enorme presset 11-12-årige, og eldre, jenter kan pålegge hverandre. En trener ble f.eks. sint på en av sine spillere fordi hun nektet å forsøke seg på frosk og langskudd når det var kamp. Jenta som var klar over at hun behersket disse skuddtypene bedre enn de fleste på laget opplevde presset fra treneren som svært ubehagelig. Jenta var overbevist om at lagvenninnene ble irriterte om hun prøvde seg. I valget mellom lagvenninnenes vennskap og trenerens anerkjennelse valgte denne jenta lagvenninnene. Hvis en vil holde på et vennskap eller forsøke å etablere en relasjon må en passe seg vel så sjalusi ikke ødelegger opplegget. Det er mange 10-12-åringer, som ikke ønsker sine lagvenner suksess. Barna får sin egenverdi verdsatt av de andre barna på laget. Venner og venninner kan være brutalt "objektive" og representerer den virkelighetsverdenen barna befinner seg i. De kan nok finne nødvendig trøst hos de fleste foreldre, men de er ikke helt å stole på, foreldre sier jo så mye for å trøste eller dekke over sørgelige forhold (Vikan og Clausen 1994:80).

Om vi nå går til gutter i den samme alderen, dvs. 9-12 år, synes de mer tilbakeholdende med direkte kritikk av svake spillere når de forsøker å brilliere. I den tid jeg har fulgt guttespillere har jeg aldri hørt noen forsøke å redusere en svakere spillers innsats ved å latterliggjøre stilen f.eks. når det skåres et mål. Gutter synes mindre opptatt av hvordan de ser ut og av stil enn jentene i denne aldersgruppen. Når trener eller lagleder ber en gutt om å forsøke et eller annet på

banen, så pleier gutten å prøve. Han prøver fordi treneren har "beordret ham" til å gjøre det. Om han feiler, holder ikke de andre på laget det imot ham, det var jo trenerens skyld, det var hun eller han som gav beskjed.

Det er ingen synlige forskjeller for trenere av gutte- og jentelag i håndteringen av de dominante spillerne på laget. Det må tilføyes at også guttene har sitt rigide hierarki på banen. Spillerne er internt rangert. Forskjellen er at guttene kommer med sin kritikk mer indirekte, de konfronterer sjelden den dårlige spilleren med sine synspunkter, men kan være ubarmhjertige nok når den aktuelle spilleren ikke hører dem. Når det kan se ut som om jenter har et tøffere hierarki enn guttene er det interessant at krysskulturelle undersøkelser viser at samarbeid og konkurranse synes å gå sammen når gutter samhandler. Dette forholdet er vanskeligere å påvise i jentegrupper, noe som skulle tilsi at jenter får mindre trening i å håndtere samarbeid og intern konkurranse i en og samme kontekst. Dette skillet mellom gutter og jenter forstås som et kulturelt (lært) og ikke et kjønnsbetinget (medfødt) resultat (Schlegel and Barry 1991:82).

Keepere er av en annen sort. Både gutter og jenter har en tendens til å legge skylden på dem når det går dårlig, men når kamper vinnes får de også sin del av æren. Alle lag må ha en målvakt, i løpet av de første årene med håndball tar det litt tid før alle forstår at dersom en keeper slutter blir en annen, som kanskje ikke har lyst, nødt til å overta plassen. Eller laget må ta til takke med en ennå dårligere keeper. På dette alderstrinnet er det vanlig at flere utespillere, som ikke har for stor motvilje, deler oppgaven med å stå i mål.

Som nevnt, 12-åringene rangerer hverandre på håndballbanen. Dette innvirker også på interaksjonsmønstre utenfor en ren håndball kontekst. Rangeringen henger ved i skole og naboskapsamvær. De fleste vennerelasjoner har tilknytning til håndball miljøet. Dette er neppe overraskende siden så mye av barnas tid går med til samtaler om håndball, trening og konkurranser. Dette mønsteret holder seg stort sett til barna begynner på ungdomsskolen da venner også velges etter andre enn sportslige kriterier.

Selv om 12-åringene har sine idrettsbaserte hierarkier er de fortsatt rimelig opptatt av at deres eget rettferdighetsprinsipp opprettholdes. Selv om noen barn har problemer med å avfinne seg med sin plassering i hierarkiet, er de fleste enige om at alle på laget, kanskje med unntak av de to, tre beste, skal få spille like mye. De avfinner seg stort sett med at de toneangivende får spille midtback og sidebacker. Allikevel går det, før eller siden, opp for alle at noen er dårligere enn resten (selv om trenerne prøver å nedtone dette ved å si at det tar tid å bli en god spiller). Når

dette ikke kan ignoreres lenger mister en del spillere lysten. De finner ingen glede i å bli betraktet som 2. eller 3. rangs spillere. De sier gjerne at treningen tar for mye tid eller at de ikke synes det er morsomt med håndball lenger. De fleste har en meget klar oppfatning av sin posisjon og rolle på laget som de nå knytter til dyktighet. Den fortsatte uenighet mellom spillerne på dette alderstrinn og deres lagledere og trenere relaterer seg til hvem som har talent. Trenerne ser gjerne fremover og er opptatt av å lokalisere spillere med utviklingsmuligheter, med et potensial for å bli gode om noen år. Barna er opptatt av ferdighetene slik de er synlige her og nå.

Når guttene og jentene er fra 12-14 år synes de å internalisere en lærings-/oppgavedimensjon som en del av motivasjonsgrunnlaget for fortsatt håndballengasjement. Men det betyr ikke at de opprinnelige beveggrunnene for håndball spill er borte. Vennskap, sosiale og psykiske fordeler ved å være sammen med de populære og for noen klart narsisistiske behov er fortsatt motiverende faktorer. Ett knippe av motiverende faktorer utelukker ikke et annet, men faktorene kombineres i individuelt forskjellige mønstre. Derfor finner vi noen barn som er ekstremt konkurranse orientert, først og fremst motivert av muligheten håndball gir dem til å fremheve seg selv. Andre er i forandring, motivasjonsgrunnlaget styrkes ved at læringsmulighetene blir viktige. De får en ny målsetning, som de mener de kan oppnå ved å lære teknikk og spilleforståelse. De fleste barna kombinerer altså motivasjonstypene Ommundsen fremhever, men inkluderer i tillegg viktigheten av vennskap, av å føye trenere og foreldre, samt drømmer om en nær og noe fjernere håndballrelatert fremtid.

Et jentelag kan illustrere utviklingen. Etter de som 12-åring tapte en semifinale i en cup, kom de sammen og vurderte tapet på sin måte: "Vi må spille bedre, vi må være tøffere og sloss, om vi tar ut alle kreftene slår vi de aller fleste." To år senere var de samme jentene i samme situasjon, de hadde tapt en ny semifinale. Men nå forklarte de tapet annerledes. "Det andre laget er bedre enn oss, de hadde lært flere kollektive trekk, og mange av spillerne hadde veldig gode finter. Vi må forbedre oss, vi må lære mer teknikk, så vi blir bedre spillere" (se også Ommundsen 1990:81). Fra de voksne tilskuernes side var årsaken til begge tapene den samme, og 14-åringene var nærmest de voksnes forståelse av kampenes utfall.

Noen betraktninger om kjønnsroller og barnehåndball

Spørsmålet som reises er hvorvidt barnehåndball influeres av og influerer på utviklingen av spillernes kjønnsroller. Influere håndballaktiviteten på hvordan utøverne identifiserer eller opplever seg selv? Det hevdes at for mye av det vi antar om hvordan idrett påvirker dem som er involvert, er basert på synsing eller ubegrunnede stereotypier. Sportspsykologene Bakker, Whiting og van der Brug hevder f.eks. at det aldri er påvist eller sannsynliggjort at idrett påvirker utøvernes personlighet (Bakker et al. 1990). Derimot sannsynliggjør de at mange idrettsutøvere f.eks. føler seg i bedre fysisk form enn andre, men også dette er fordi idrettsutøverne fanges inn av den vanetenkning som omgir dem i samfunnet. Også i denne sammenheng er det empiriske grunnlaget for en påvisning av forholdet mellom idrett og fysisk form høyst tvilsomt. Disse forfatterne påviser en del generelle metodiske problemer ved store deler av idrettspsykologiske studier. Det er vanskelig å få til tilfredsstillende representativitet, spesielt av toppidrettsutøvere. Videre er de fleste undersøkelser basert på intervjuer og eksperimentsituasjoner - empiriske undersøkelser glimrer i stor grad ved sitt fravær. For min egen del, må jeg få gi uttrykk for at om vi skal kunne vurdere hvorvidt idrett påvirker en personlighetsutvikling eller selekterer utøvere med spesielle egenskaper, må det ha stor betydning når utøverne begynner sin idrett. Alder og kjønn er faktorer som det må tas høyde for i slike spørsmål. Etersom det er stor enighet om at barn formes i kraft av de miljøer de ferdes i og ikke av et antall isolerte nærmiljøer bør også et mangeårig håndballengasjement i alle fald ha potensiell påvirkningskraft for selvoppfatning og personlighetsutforming. Nøkkelfaktoren som styrer individenes psykologiske vekst ligger i vekselvirkningen mellom de prosesser som finner sted innen familien og prosesser som finner sted på andre viktige arenaer for menneskelig utvikling, som f.eks kameratflokk, skole, lokalsamfunn osv (Bronfenbrenner 1985). Til disse prosesser bør vi vel også kunne føre det som skjer i håndball-sammenheng.

Hvis vi gir rom for store variasjoner f.eks. i temperament både blant gutter og jenter, kan det antas at håndball i barne- og ungdomsårene påvirker selvoppfattelsen for like mange gutter som jenter. Det er hvis rekruttering og seleksjonen til fortsatt spill stort sett følger de samme linjer for begge kjønn. Det er vanskelig å belegge en slik antydning utvikling. Men det virker urimelig at håndballspill gjennom barneårene ikke får noen implikasjoner for hvordan barna lærer å betrakte deres kjønn og identitet. Det er også rimelig å anta at de betrakter sin kropp og vurderer hva som er tillatt atferd på og noe mer usikkert utenfor banen, i kraft av den sosialisering de utsettes for som håndballspillende barn. Det er antydning at idrettsaktiviteter fører til kontekstuelle forståelser av situasjonsbetinget atferd. Innen kampidretter som judo og fribrytning legges det vekt på hvordan deltakere nærmest skifter identitet på og utenfor matta (Olsen 1994). For de som begynner med sin idrett som barn er det

rimelig å anta at påvirkningen av idretten er mer omfattende. Selv om en vet at en må tilpasse sin atferd etter den aktuelle kontekst, noe alle lærer i løpet av oppveksten, vil kunnskapen om hva en gjør og hvordan en lykkes på forskjellige arenaer nødvendigvis påvirke selvbildet.

Empiriske glimt fra en håndballverden

Fra 11 års alderen og videre, i alle fald til 14-15 år blir jentespillere oppfordret og opplært til å kvitte seg med en del atferdsmønstre deres trenere, enten de er kvinner eller menn, regner som typisk jentete trekk. Håndball regnes som en fysisk hard og tøff sport, noe som fremheves av barnas trenere, lagledere, foreldre, venner og massemedia. Også Bakker et al. (1990) understreker at håndball er en idrett med mye tøff kroppskontakt, blant annet fordi reglene er relativt diffuse og at gode resultater ofte henger sammen med at det spilles opp mot de uklare grensene for hva som er tillatt. Håndball er med andre ord ingen frøkensport, den som ønsker å spille kan ikke være redd kroppskontakt eller motspillere. Det hører til spillers karakter at en får real bank noen ganger. Kvinnelandslagets trener Marit Breivik refset dommerne etter en seriekamp for at de dømte for strengt: "Husk jenter tåler å slåss" (Dagbladet 1994). Håndball handler om forsvar og angrep, spillerne må lære å være aggressive på en konstruktiv måte. Poenget er ikke å skade noen, men å inngi respekt for å holde motstanderne på avstand. Mange av de voksne ledere og foreldre i dette miljøet (og utenfor) mener og tror at aggressivitet er noe som ligger naturlig for gutter, mens det ikke er på samme måte for jenter. Dette bildet forstyrres ikke av det alle vet, nemlig at noen få jenter har en tilsynelatende iboende aggressivitet og at noen gutter er svært så fredelige og skyr alle slags konfrontasjoner. Men på grunn av den generelle kjønnsstereotypisering legges det større vekt på teknisk trening for gutter enn for jenter i deres første håndballår. Gang på gang oppfordres jentene til ikke å trekke seg fra fysiske konfrontasjoner. Det synes vanskeligere å kritisere en gutt for manglende mot eller aggressivitet, han kan fort ta seg nær av det, det kunne implisere at han er feig eller jentete. Men det har ikke så stor betydning, gutter lærer å bruke kroppen, styrken sin og lærer å bli aggressiv på banen bare de får tiden på seg. Men de fleste jenter må læres opp. Det ligger ikke noe nedsettende i at det påpekes at en jente mangler aggressivitet, eller ikke ønsker å spille fysisk. Hun må lære å slåss, lære å bygge opp et aggresjonsnivå som tjener håndballens karakter. Susann Goksør har kommentert situasjonen sett fra en vellykket håndballspillers synsvinkel. Hun sier at jentene har mye å lære av guttene. I norsk kvinnehåndball har det vært satset for entydig på tøffhet og styrke, det er

først og fremst når det kommer til tekniske ferdigheter vi bør ta etter guttene, mener Goksør (Nationen 1994).

Da mange av håndballjentene som nå er 12-14 år begynte med sin idrett som 7 -10 åringer var de sky og litt tilbakeholdne. Fortsatt er de høflige og kanskje litt sky utenfor håndballbanen. Men det hører også med at nå går de færreste av veien for å true hverandre, på gøy. De lekesloss, kaster hverandre i bakken utenfor eller på gulvet i hallen. Noen av dem finner også stor tilfredsstillelse i å slenge jevnaldrende gutter i bakken, men unngår klokelig å våge seg på de sterkeste av dem. Det er interessant å legge merke til at Thorne (1993) skriver at det å bli karakterisert som "tomboy" eller "gutte-jente" har mange positive konnotasjoner i dagens USA. Men det forventes at jenta utlever og avslutter denne rollen i midten av tenårene, etter den tid bør jentene tilpasse seg en mere "girly-girl" eller feminin atferd. Å være "gutte-jente" inngår ikke i vokabularet som benyttes i norske håndballhaller. Det er heller ikke forventet at tenåringsjenter eller unge håndballkvinner skal tilpasse seg en mer "feminin" atferd med økende alder, i alle fald ikke på banen. Den tøffe, sterke og sunde håndball-damen er inkorporert i en norsk oppfatning av hva som er en mulig og akseptert kvinnelig rolleløsning. Dette skyldes selvfølgelig ikke bare prosesser og læring i håndballsammenheng. Det henger i grove trekk sammen med utviklingen av generelle verdier i samfunnet. Dette kan knyttes til verdier som vektlegger god fysisk form og friluftsliv (noe som også kommer en innendørs idrett som håndball til gode). De flotte resultatene det norske kvinnelandslaget i håndball har oppnådd internasjonalt gjennom en årrekke er selvfølgelig, sammen med andre idrettskvinnebragder, ytterligere med på å påvirke oppfatningen om hva en kan gjøre og hvordan kvinner kan te seg i Norge.

Om vi nå går tilbake til jentene mens de ennå er 11-12 år, blir de fleste av dem flauet når dommeren gir dem gult kort for hardt eller farlig spill. Gutter synes mye mindre berørt av slike hendelser. Jentene må lære at det ikke er flaut å få et gult kort, selv om oppmerksomheten rettes mot dem for en stakkert stund. Det gule kortet må ikke oppfattes som et tegn på en pinlig feil, det er vanligvis et positivt signal, det vitner om innsats, tøffhet og mot. Dette betyr ikke at en roser brutalt spill eller noen som går inn for å skade andre med overlegg. Slikt spill aksepteres ikke av noen. Både jenter og gutter aksepterer denne regelen. Her er de på bølgelengde med de voksne, situasjonen oppleves likt. Men det er ikke alltid slik.

For å motivere hverandre og hisse seg opp er det vanlig at jentene, både de yngste og de eldste lagene, står tett sammen i en ring og roper i kor: "Den som gir seg er en dritt." Før et lag av 11-års jenter skulle på banen hadde de komponert en ny pep-regle som innbefattet en rekke banneord som de ropte utover hallen med klare

stemmer. De ville sjokkere motspillerne, et ledd i deres tøffhetsstrategi. Treneren og laglederen smilte av jentenes kreativitet, men motstandernes foreldre fattet avsky og klaget over hvor usportslig og rampete disse jentene måtte være. Etter kampen fortalte treneren jentene om denne reaksjonen og bad dem avstå fra slikt språkbruk ved senere anledninger. Jentene lot som om de var fornærmet og insisterte på at de ville fortsette med akkurat den reglen. Hadde de ikke "tatt rotta" på motstanderne kanskje og vunnet en kjempeseier? Men neste gang de oppildnet hverandre til kamp var alle banneordene borte.

Det hender guttene også bruker slike kamprop, men det er ikke gjennomført som hos jentelagene.

Når jentene blir 13-14 år er de mindre opptatt av hvordan de ser ut, i denne sammenheng betyr det hvordan de ser ut når de skårer mål. Også fintene er mindre utsatt for kritikk nå, men kommenteres fortsatt som rare, resultatet er viktigst. Nå begynner jentene å konsentrere seg mer om oppgavene på banen. Yngre jenter kan glemme spillet om det sitter gutter fra klassen eller venninner på tribunen. Plutselig midt i en kamp kan de stoppe opp og begynne og prate med en av dem på tribunen. Slike episoder er sjeldne når 14-åringene spiller. Også innesluttetheten og synlig sjenanse synes nå å forsvinne fra jentenes rollerepertoar (det var selvfølgelig aldri en del av de dominante jentenes væremåte). De fleste 10-12 års jentene og mange av de jevnaldrende gutter, "hater" å spille på hjemmebane, sa de. De liker ikke at venner og eldre gutter fra nabolaget kommer for å se på dem. Aversjonen mot hjemmepublikum synes å forta seg ved 13-14 års alderen, og nå er hjemmekampene de mest populære.

Til sist skal jeg komme inn på forholdet til trenerne, også her er det en merkbar forskjell på gutter og jenter. Guttene synes å nærme seg trenerne som mulige venner, noen ganger som fars- eller morsmodeller. De hører på hva de har å si og kommer med små problemer til dem, og gjør stort sett det de får beskjed om. Trenerne, enten de er kvinner eller menn, gir stort sett uttrykk for at det er lettere å ha med gutter enn jenter å gjøre. Guttene bryr seg lite om de har en kvinne eller mann som trener, bare hun eller han er grei og rettferdig. Jenter derimot prøver ofte å slippe kvinnelige trenere, i alle fald inntil de har trent dem en god stund. Selv i 11-12 års alderen kan en se at jentene på laget slåss om den mannlige trenerens oppmerksomhet. Treneren blir fort et slags kjærlighetsobjekt. Jeg har aldri sett 11-12 års gutter småforelske seg i en kvinnelig trener. Blant jentene brukes mye energi på å tolke de mannlige trenernes atferd - liker han meg - hvorfor liker han meg ikke - hvem er hans favoritt på laget osv. I tillegg erter jentene hverandre med hvem som

er forelsket i treneren og hvem treneren liker best. Slikt er ikke tema blant guttene. Det er en annen sak at eldre "pensjonerte" håndballspillere har fortalt at de nok var forelsket i sin kvinnelige trener, men da var både de og treneren i tyveårene.

Trenerne gir uttrykk for at det er lettere med gutter fordi de er skværere enn jentene. De tar direktiver, om det oppstår bråk sender de gutten ut og så er en ferdig med det. Det slås hardt ned på tilløp til mobbing blant gutter, slikt lukes bort før det utvikler seg, sies det. Med jentene er det vanskelig, de er så dyadiske, bestevenninne relatert. Hvis en skjønner eller snakker hardt til dem begynner de å furte, eller slutter på håndballen. Det er også en utbredt holdning blant foreldre og trenere i det miljøet denne undersøkelsen utføres at gutter er ambisiøse og satser på sin idrett. Gutter trener for å bli gode. Jenter er mer sosialt anlagt, de vil ha det koselig, de går på trening for å bli trent, de har altså en passiv holdning. Mye av det som kjennetegner deres spill regnes som typisk for jenter. Det kan synes som om de fleste trenerne har nok med å lære dem tøffhet i første omgang, resten får komme senere. Hvis denne observasjonen er riktig får jentene bekreftet en væremåte, de muligens bringer med seg, mens guttene i den grad de gjør de samme ting får streng korreks! Det er påfallende mange av jentelagenes svakheter og problem, enten det går på sosiale lagrelasjoner, teknikk eller hurtighet, som tilskrives at de er jenter. Ingen lagproblem eller andre negative sider ved gutters håndballatfred tilskrives deres kjønn!

Årets kamp

Jeg har antydnet at barna ikke alltid har samme oppfatning som deres voksne trenere og andre ledere om hva som foregår på og utenfor banen. La meg avslutte med en episode som treneren til et lag regnet som en helt ubetydelig treningsøkt.

Tidligere i sesongen hadde de dyktige "jentene hans" brakt ham til tidvis fortvilelse fordi de ofte manglet treningsiver og var vanskelige å motivere til tross for at de kunne vise til mange gode resultat. Laget som var et jenter 12 lag, hadde gjort det etter måten bra gjennom hele sesongen. De lå på toppen av serien og deltok i Petter Wessel cupen for de beste på landsbasis i sin aldersgruppe. De gjorde det også brukbart i den cupen. Jentene hadde vunnet en cup i Sverige og en i Norge og nådd et par finaler i andre cuper. Men årets høydepunkt, slik det ble entydig uttrykt av jentene, både før og etter kampen, var treningskampen mellom dem og et guttelag av samme årgang.

Jentene snakket om kampen lang tid i forveien, de motiverte hverandre og alle lovet topp innsats, denne kampen skulle vinnes. De var litt skuffet over at det bare var en dommer til å dømme, for her skulle det satses. Kampen startet, og fra avkast var jentene de mest aggressive. De gikk til i nærkamper, fintet og skjøt, ingen var i tvil om at de ønsket å vinne. Selv jentene som vanligvis ikke gjorde så mye av seg gikk til så det gnistret. Det startet bra og jentene tok ledelsen.

Etter ca. 10 minutters spill klaget en av de minste guttene over hvor rått jentene spilte. Men ingen tok notis av ham. Dommeren smilte til guttene, blåste i fløyten og krediterte jentene for et nytt mål. Guttene klarte aldri å komme inn i kampen, var alltid på flere måls etterskudd. De fant aldri ut hvordan de skulle stoppe de brutale jentene, som vant kampen klart. Straks etter kampen foreslo jentene en returkamp, men den ble aldri spilt, hverken guttene eller deres trener syntes det hadde noen hensikt.

Hva betyr en slik kamp for barna og betyr den det samme for guttene og jentene? Vi får relativt lite informasjon ved å spørre barna direkte. Jentene sier de syntes det var gøy å slå guttene og det er ingen grunn til å tvile på det. Men hvorfor ble dette årets viktigste kamp, den mange av dem fortsatt husker og prater om flere år senere? Jeg tror det også har med kjønnsstolthet å gjøre, vi er like bra som, til og med bedre, enn guttene. De som tar treningen så seriøst, de som har håndballambisjoner, de trenerne ofte sier det er så mye greiere å trene. Vi kan vel også tro guttene når de sier de ikke syntes kampen var så morsom. Antropologen Gilmore har gjort et poeng av at det er vanskelig å bli mann i de fleste samfunn. Ofte er det mange manndomsprøver de unge må gjennom før de blir regnet som menn. Idrettskonkurranser inngår også i slike prøver. Hos mehinaku indianerne sier han at brytekamper er langt mer en rekreasjon, det er gjennom disse kampene menn beviser sin kompetanse som menn. De som taper sammenliknes med hjelpeløse småbarn (Gilmore 1990:90). Nå tror jeg ikke håndballguttenes fremtid som menn står på spill i slike kamper som den de tapte mot sine jevngamle venninner. Men når de sier tapet var pinlig, at jentene var rå og at det ikke var noe moro å spille mot dem kan det vel også være fordi kampen bekreftet deres småguttstatus. Menn blir som kjent ikke slått av kvinner, heller ikke på håndballbanen.

Litteratur

Bakker, F, H. Whiting & H. van der Brug. 1990. *Sport Psychology. Concepts and Applications*. New York: John Wiley & Sons.

- Broch, Harald Beyer. 1990. *Growing Up Agreeably. Bonerate Childhood Observed*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Broch, Harald Beyer. 1992. Om venner og vennskap i antropologisk sammenheng. *Norsk antropologisk tidsskrift* 3 (2):167-177.
- Bronfenbrenner, Urie. 1985. Midtveis i den menneskelige utviklings økologi. I: Ingerid Bø, red. *Barn i miljø. Oppvekst i en utviklingsøkologisk sammenheng*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag. Dagbladet 1994. (Vaclav Pletanek) 17. desember, side 7.
- Dickens, Wenda J. & Daniel Pearlman. 1981. Friendship over the life-cycle. I: Steve Duck & Robin Gilmour, red. *Personal Relationships 2: Developing Personal Relationships*. New York: Academic Press.
- Gilmore, David D. 1990. *Manhood in the Making. Cultural Concepts of Masculinity*. New Haven: Yale University Press.
- James, Allison. 1993. *Childhood Identities. Self and Social Relationships in the Experience of the Child*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ingvaldsen, Rolf P. 1987. Konkurransorientert barneidrett - en negativ faktor for utvikling av toppidrett? *Barn og idrett. Rapport fra et tverrfaglig forskningsseminar*. Rapport nr. 11. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Nationen 1994. (Halvor Torgersen) Ukens portrett, 7. mai, side 16-17.
- Olsen, Kjell. 1994. Idrett, kropp og grenser. *Norsk antropologisk tidsskrift* 5 (1):4-13.
- Ommundsen, Yngvar. 1990. Barn og konkurranseidrett i et psykologisk perspektiv. *Barn* 8 (1):73-88.
- Ommundsen, Yngvar. 1993. Mestring, motivasjon og læring hos barn og unge i kroppsøving og idrett - et sosialt-kognitivt perspektiv. *Barn* 11 (3):39-53.
- Schlegel, Alice & Herbert Barry III. 1991. *Adolescence and Anthropological Inquiry*. New York: The Free Press.
- Thorne, Barry. 1993. *Gender Play. Girls and Boys in School*. Buckingham: Open University Press.
- Aasen, Petter & Jan E. Ingebrigtsen. 1987. Sosialisering til og i idrett. *Barn* 5 (2):69-92.
- Vikan, Arne & Clas Jostein Clausen. 1994. *Barns oppfatninger*. Oslo: Universitetsforlaget.